

מתן על הפסח

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

תהילים מזמור קכ"א

הקדמה

מזמור קכ"א הוא השני מבין חמשה עשר המזמורים הפותחים במילים 'שיר המעלות/למעלות'. המזמור מקפל בתוכו תפילה להגנה מכל צרה ודברי ביטחון בה'. נוהגים לקרוא אותו בעת צרה ובקהילות הספרדיות אומרים את המזמור בכל יום בסוף תפילת ערבית. המזמור בנוי בצורה ייחודית: הבית הראשון (א-ב) מורכב משאלה המנוסחת בגוף ראשון יחיד: "מֵאֵין יָבֵא עֲזָרִי?" ותשובה עצמית המנוסחת אף היא בגוף ראשון יחיד "עֲזָרִי מֵעַם ה' עֲשֵׂה נְשִׂמִים וְאֶרְכָּךְ". שאר המזמור מכיל דברי הבטחה וברכה על פי החלוקה הבאה: הבית השני כולל דברי הבטחה על דרך השלילה (ג-ד), הבית השלישי כולל הבטחה על דרך החיוב (ה-ו) והבית הרביעי מכיל ברכה (ז-ח). את מבנה המזמור אפשר לראות בתרשים הבא:

א שיר למעלות

בית ראשון: שאלה ותשובה

א שָׂא עֵינַי אֶל הַהָרִים מֵאֵין יָבֵא עֲזָרִי
ב עֲזָרִי מֵעַם יְהוָה עֲשֵׂה נְשִׂמִים וְאֶרְכָּךְ.

בית שני: הבטחה על דרך השלילה

ג אֵל יִתֵּן לְמוֹט רִגְלֶךָ אֵל יָנוּם שְׁמֹרְךָ.
ד הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל.

בית שלישי: הבטחה על דרך החיוב

ה ה' שְׁמֹרְךָ ה' צִלְּךָ עַל יַד יְמִינֶךָ.
ו יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא יַכֶּכָּה וַיָּרֶחַ בַּלַּיְלָה.

בית רביעי: דברי ברכה

ז ה' יִשְׁמְרֶךָ מִכָּל רָע יִשְׁמֹר אֶת נַפְשֶׁךָ.
ח ה' יִשְׁמֹר צַדִּיק וּבֹאֵף מַעֲטֵהָ וְעַד עוֹלָם.

כתיבה וניהול: ד"ר נאוה כהן • ריכוז: אילנה חדד

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים • טל': 02-5944555

מתן ומתן

מכון תורני לנשים ע"ש שרה בת יצחק יעקב רענגרטן
The Sadie Rennett Women's Institute for Torah Studies

1. השאלה הנוקבת, ומלאת הפחד או הייאוש המופיעה בפסוק הראשון במזמור מבטאת מצוקה. א. מיהו הדובר ומיהי המצוקה בה הוא שרוי? המזמור אינו מיוחס לדמות מסוימת או לסיטואציה מסוימת מה שמאפשר לתת לו משמעויות נרחבות. הפרשנים הציעו שמדובר באדם שחוהו קושי ומפחד ממנו, בעולה רגל, או בלוחם. קראו את המזמור על פי כל אחת מן הפרשניות. עיינו גם בדברי הרב"ע המציע למזמור פרשנות ברובד הלאומי:
אבן עזרא: שיר המעלות - ...זה נאמר על ישראל שהיו במצור ובמצוק, או על בני גלותינו.
ב. האם את ההרים המופיעים בפס' א יש להבין באופן מילולי או שמא באופן מטפורי? האם הם מטפורה למקום משכנו של ה' או שמא ההרים הם מטפורה למקום מסוכן שיש להיזהר ממנו? עיינו בפרשנים הבאים:
מלבי"ם: כי כאשר היה בצרה הגיע לו תשועה פתאום מלמעלה מראשי הררי עד, והוא נושא עיניו אל ההרים שמשם בא לו העזר לראות מאין יבא עזרי.
פירוש דעת מקרא: המזמור נאמר על ידי אדם ההולך בדרך, נושא את עיניו אל ההרים המקיפים אותו ושואל את עצמו: האם יש ביניהם מי שיוכל לעזור לי ולהגן עלי מסכנות הדרך?
מדרש תהילים: מהו אל ההרים? יום שיבא הקב"ה בדין וישראל מסתכלין באבות שידברו עליהם זכות, ואין אב שימלט את בנו... באותה צרה ביום הדין, באותה שעה נושאים את עיניהם לאביהם שבשמים ואומרים 'כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו (ישעיהו סג)... אמר הקב"ה: אתם יודעים מי עוזר לכם - 'עושה שמים וארץ'.
מדרש רבה ויצא סה: רבי שמואל בר נחמן פתח (תהילים קכא, א): "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים" - אשא עיני אל ההורים - למלפני ולמעבדני (=למלמדי ולעושי).
ג. מה נוסף באדם כוח? עיינו בדברי **האבן עזרא:** בדרך נבואה או על דרך תקוה אין לי צורך לעזרת אדם, כי אם לעזרת השם לבד שהוא עושה העליונים והארץ השפלה.
2. בכל אחד מבתי המזמור ישנן מילים שחוזרות על עצמן. עקבו אחרי החזרות וחשבו מה תפקידה של החזרה ואיזו חוויה היא מעבירה למתפלל?
3. א. השורש שמ"ר המופיע במזמור שש פעמים משמש מילה מנחה. מה משמעות הפועל בבית השני והשלישי ומה משמעותו בבית הרביעי?
ב. מדוע מדגיש בעל המזמור "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל"?
4. בכל אחד מבתי המזמור מופיעה התייחסות לגופו של בעל המזמור. בבית ראשון "אֶשָׂא עֵינַי" (א), בבית שני "אֶל יְיָ לְמוֹט רִגְלִי" (ג), בבית שלישי "ה' צִלָּה עַל יַד יְמִינִי" (ה), בבית רביעי "יִשְׁמַר אֶת נַפְשִׁי" (ז). האם תוכלו למצוא משמעות בסדר הופעתם?
5. המזמור משתמש באמצעי האומנותי של המריזמוס - ביטוי לשוני המציב את הקצוות, כדי לכלול את כל מה שביניהם: "שָׁמַיִם וָאָרֶץ", "יומם... לַיְלָה", "הַשָּׁמַיִם... וְיָרֵחַ", "צִיָּאָה וּבֹאֶה", "מִעֲתָה וְעַד-עוֹלָם". כיצד תורם אמצעי אומנותי זה להעמקת תחושת השמירה?
6. א. מה משמעות הדימוי "ה' צלך" עיינו ב**ברש"י** על במדבר: סר צלם. מגנם וְחִזְקֵם, כְּשֵׁרִים שְׂבָהֶם מֵתוּ - אִיבֹב שְׂהֵיָה מִגֵּן עֲלֵיהֶם. דבר אחר, צֵלוֹ שֶׁל הַמְּקוֹם סָר עֲלֵיהֶם.
ב. מה מאפייניה של השמירה האלוקית, ומה היא מבטאת? עיינו במקורות הבאים:
מנחות דף לג ע"ב: אמר ר' חנינא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו מלך יושב מבפנים ועבדיו משמרים אותו מבחוץ ומדת הקב"ה אינו כן עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ שנאמר (תהלים קכא ה) 'ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך.

ויקרא רבה יד: מהו ה' צלך? כצלך, מה צלך אם אתה משחק לו הוא משחק לך, ואם אתה בוכה לו הוא בוכה כנגדך, ואם אתה מראה לו פנים זעומות או מסוברות אף הוא נותן לך כך, אף הקב"ה צלך, כשם שאתה הווה עמו כך הוא הווה עמך. דבר אחר: ויהי בשלח פרעה, הדא הוא דכתיב (שיר ד, יג): שלחך פרדס רמונים. אמר רבי לוי: משל לאחד, שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות, עמד ומכרה לאחר. עמד אותו האיש שקנאה והעביר אותו הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים, נטעה גפנים, עשאה שורות שורות, נטע בה כל מיני בשמים, נטע בה רמונים, העמידה על קנים, בנה מגדל בתוכה והושיב בתוכה שומר, כל מי שהיה עובר עליה היה משבחה. עבר עליה אותו האיש שמכרה, ראה אותה מלאה כל טוב, אמר: אוי לי שכך מכרתי, אוי לי שכך הוצאתי מידי! כך היו ישראל במצרים גל של צרורות, שנאמר (שיר ד יב): גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום, כיון שיצאו, נעשו פרדס רמונים, שנאמר: שלחך פרדס רמונים וגו'. נעשו כגפן היין, שנאמר (תהילים פ, ט): גפן ממצרים קנה וקנמון. נטע בה תפוחים שנאמר (שיר ח, ה): תחת התפוח עוררתך. מיני בשמים, שנאמר (שיר ד, יד): נרד וכרכום קנה וקנמון. נטע בה תפוחים שנאמר (שיר ח, ה): תחת התפוח עוררתך. סמכה על הקנים אלו קני המנורה, מצא בה מים חיים, שנאמר (שם ד, טו): מעין גנים באר מים חיים. בנה בה מגדל, שנאמר (ישעיה ה, ב): ויבן מגדל בתוכו. וגם יקב חצב בו, **הושיב בתוכה שומר, שנאמר (תהילים קכא, ה): ה' שומרך**

ה' צלך על ידי ימינך.

הרחבה:

מזמור קכ"א הוא אחד ממזמורי התהילים הנפוצים והידועים ביותר, ואפשר אף להגדיר אותו כהמנון תפילה ישראלי, לא מעט בזכות לחנו של יוסף קרדונה, חסיד ברסלב, שהלחין את המזמור באמצע שנות התשעים ואף ביצע אותו. לחן ידוע נוסף, ותיק יותר, הוא לחנו של הרב שלמה קרליבך. כמו כן, משוררים רבים מצאו בו השראה לשיריהם: מצ"ב שירה של המשוררת לאה גולדברג:

אשא עיני אל ההרים

אשא עיני אל ההרים
וההרים שוממים
איכה פרכת במ, נפשי,
רקפתי בחוי הסלע!

אקשיב להר ההרים
וההרים דוממים.
איכה יאבד במ קולי
בחגוי הסלע?

סגרו עלי ההרים,
שבויה עירי בהרים,
חשכו עיני בהרים,
כי פנה יום.